

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΥΠΟ ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΕΤΟΣ Α΄.-ΤΟΜΟΣ Α΄.

(Ὅτι ἐστὶ περὶ τοῦ ἄν ὀσιωτέρου ἀνθρώπου
βουλευόμενον ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οἰκείων. (Πλάτ. Θιάγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Κ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1879

ΠΛΑΤΩΝ

ΚΤΟΣ Α΄.

30 ΙΟΥΝΙΟΥ 1878

ΤΕΥΧΟΣ Β΄.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

*Ιστοδοσίαι.*¹

(Συνεδρίασις τῆς 13 Ἀυγούστου 1878).

Ἐν συνελεύσει πλείστων ὄσων ἐταίρων ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιεῖ, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀπὸ τῶν Ἐπαρχιῶν παρεπιδημούντων, μετὰ τὴν ἱεροτελεστίαν ἁγιασμοῦ ὁ πρόεδρος κ. Δ. Γ. Πετρίδης λαβὼν τὸν λόγον εἶπεν ἀπὸ μνήμης τὰ ἐξῆς στενογραφηθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Δημοσθ. Σ. Φαραντάτου προσκληθέντος πρὸς τοῦτο.

Κύριοι Ἐταῖροι.

Πέμπτον ἤδη τοῦτο ἔτος, παρίσταται ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου τὸ διοικητικὸν συμβούλιον, ἵνα δώσῃ

¹ Κατ' ἀπόφασιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου δημοσιεύονται διὰ τοῦ παρόντος τεύχους τὰ τοῦ παρελθόντος ἔτους πρακτικὰ τοῦ Συλλόγου.

Τὸ τεῦχος τοῦτο θέλει ἀποτελεῖ τὸ Ε' ἔτος ἐν τῇ σειρά τῶν προεχόμενων πρακτικῶν τοῦ Συλλόγου.

λόγον τῶν πεπραγμένων ὑπ' αὐτοῦ. Καί πέμπτον ἤδη ἔτος τελεῖται ἡ εὐφρόσυνος αὕτη πηνήγυρις, ἧς τὴν ἠθικὴν σημασίαν, λυποῦμαι ὅτι τὸ βάρος τῶν δημοσίων καθηκόντων, κατὰ τὴν παροῦσαν μάλιστα ὥραν τοῦ ἔτους, μὲ ἐκώλυσε ν' ἀναπτύξω σήμερον προσηκόντως.

Ἄν τὸ ἀναγραφέν ὑπὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πολιτικὸν δόγμα « Ἄρχα πολιτείας νέων τροφὰ » κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τυχὸν γενικωτέρας ἐφαρμογῆς καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων καθολικοῦ κύρους ὑπόκειται ὡς ἀκράδαντον κρηπίδωμα, ἐφ' οὗ ἀσφαλῶς ἐδράζεται ἡ σημερινὴ εὐδαιμονία καὶ τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον τῶν πεπολιτισμένων ἐπικρατειῶν τῆς ἀρκτῆρας καὶ δυσμικῆς Εὐρώπης, παρ' αἷς ἡ τοῦ λαοῦ προσήκουσα ἀγωγή, κρατύνουσα τὴν εὐνομίαν καὶ ἀσφαλίζουσα τὴν ἐλευθερίαν, τοσοῦτον συνεβάλετο εἰς προαγωγὴν τοῦ πολιτισμοῦ, οὐδὲν ὅμως παράδοξον, ὅτι ἀπὸ τῆς δεκάτης ἐνάτης μάλιστα ἑκατονταετηρίδος, τῆς σχεδασάσης διὰ τοῦ φωτὸς τῆς ἐπιστήμης τὴν ἀχλὺν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προλήψεων καὶ παρασκευασάσης τὴν χειραφέτησιν τῶν λαῶν ἀπὸ τῆς κληροκρατίας καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ, ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ σημασία καὶ ἡ δύναμις τοῦ σχολείου, ἐν ᾧ οἱ νέοι ἄνθρωποι παρασκευάζονται λεινόμενοι τὸν χαρακτῆρα διὰ τοῦ παιδαγωγικοῦ γλυφάνου εἰς εὐκοσμον συναρμογὴν ἐν τῷ κοινωνικῷ οἰκοδομήματι, τοσοῦτον ὑψοῦται ὅσημέραι αὐξανομένη, ὥστε πάνυ εἰκότως νὰ θεωρῆται ἡ τελειότης αὐτοῦ ὡς μέτρον καὶ γνώρισμα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς εὐδαιμονίας πάσης χώρας. Οὐδὲν ὅμως παράδοξον, ἂν ἐν τῇ συνόδῳ τῶν ἀκαμάτων ἐργατῶν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς εὐρυθμίας, ἐν ἧ ὁ λόγος καὶ ἡ σκέψις περὶ τελεσφορωτέρων μέσων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ παρ' αὐτῶν ἐπιδιωκομένου ἐθνικοῦ σκοποῦ, ἐνυπάρχει ἠθικὸν ὕψος χρῆζον βαθυτέρας καὶ διὰ πλειόνων ἀναπτύξεως. Κατ' ἀνάγκην δὲ παρερχόμενος ταύτην περιορίζομαι σήμερον, μετὰ βραχεῖαν ἀνάλυσιν τοῦ σκοποῦ τῆς συστάσεως τοῦ συλλόγου καὶ τῶν πρὸς ἐπιτέλεσιν αὐτοῦ δεομένων θεραπειῶν, ν' ἀφηγηθῶ ἀπλῶς τίνα κατὰ τὸ πέμπτον τοῦ Συλλόγου ἔτους ἐπράξαμεν, καὶ κατὰ πόσον ἐχώρησαν κατ' εὐχὴν αἱ ἡμέτεραι ἐργασίαι.

Ἀληθῶς ἡ σύστασις συλλόγου τῶν διδασκάλων σκοπὸν ἔχοντος τὴν προαγωγὴν τῆς ἐθνικῆς παιδείας, εἶπερ καὶ ἀλλαχοῦ που, παρ' ἡμῖν ἦν τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τῆς βελτιώσεως τοῦ σχολείου ἐν γένει. Ἄρτίως ἀποσεῖσαντες, καὶ οὐχὶ πάντες ἔτι, μακραίωνα ζυγὸν πολυστενάκτου δουλείας, ἣν ἀναγκασίως δορυφοροῦσι μὲν ἡ κνεφαία ἀμάθεια καὶ ἡ στυγνὴ πενία, ἀκολουθοῦσι δὲ ἡ πονηρία καὶ αἱ προλήψεις, διατελοῦμεν αἰσθανόμενοι ἔτι ἐν τε τῷ κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ ἡμῶν βίῳ τὰς ὀλεθρίας αὐτῆς ἐπιδράσεις καὶ τὰ καθημερινὰ προσκόμματα τῆς προαγωγῆς ἡμῶν ἐν τῇ ὁδῷ

τοῦ πολιτισμοῦ. Πόθεν δ' ἄλλοθεν ἢ ἀπὸ τοῦ σχολείου καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ ἀναμένειμεν προσκόποντες μαλλον ἄμεσον ἐπικουρίαν καὶ ὀρθὴν ποδηγέτησιν, ἀφοῦ ἀπὸ τῆς κατ' οἶκον ἀνατροφῆς οὐδὲν ἔχομεν νὰ ἐλπίζωμεν; Σωτήριον δὲ ὄσῃ καὶ θαυμαστόν, ὅτι τὸ βαρύπυγμα τοῦτου ἔθνος ἠδυνήθη καὶ ἐν τῷ πικρῷ τῆς δουλείας χειμῶνι νὰ διασώσῃ ζῶντα τὰ σπέρματα τοῦ ἐθνικοῦ βίου, θαλπύμενα μυστικῶς ἐπὶ τῆς οὐρανόθεν ἀκτίνος τῆς ἱεράς ἡμῶν πίστεως· αἴφνης δ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἀναβλαστήσαντα ταῦτα ἐν τῷ ἀγίῳ ἐνθουσιασμῷ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν ἀστέρα τοῦ ἑλληνισμοῦ πεποιθήσει τῶν πατέρων ἡμῶν παρήγαγον τὴν ἐλευθερίαν τῆς μικρᾶς ταύτης γωνίας, ἀφοῦ τῆς εἰκότως μεγάλα ἐλπίζει τις διὰ τοῦ σχολείου πρὸς ἀναβίωσιν συμπτώματος τοῦ ἔθνους. Ἡ σύστασις δὲ τοῦ συλλόγου ἡμῶν, τοῦ σκοπὸν ἔχοντος τὴν βελτίωσιν τῆς τοῦ ἔθνους παιδείας διὰ καταδείξεως τῶν ἀντιπιπτόντων κωλυμάτων καὶ τῶν ἐπιτηδείων πρὸς ἄρσιν αὐτῶν μέσων, εἶναι τῷ ὄντι πλήρωσις μεγάλης ἐθνικῆς ἀνάγκης. Εὐχαρίστως δὲ παρατηρεῖ τις ὅτι αἱ ἐλπίδες τῶν ἐξενεγκόντων τὸ πρῶτον τὴν γνώμην συστάσεως συλλόγου τῶν διδασκάλων καὶ πονησάντων πρὸς ἱδρῦσιν καὶ συντήρησιν αὐτοῦ, δὲν διεψεύσθησαν· διότι ὁ σύλλογος μετὰ πέντε μόλις ἔτων βίον ἱκανὰ παρέχει συμπτώματα εὐδοκίμησεως καὶ προκοπῆς.

Ὡς γνωστὸν, σκοπὸς τοῦ συλλόγου ἡμῶν προὔτεθη ἡ βελτίωσις τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀρωγὴ τῶν ἐταίρων· ἀλλ' ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς βελτιώσεως ἔγκειται πάντως ἡ τῆς ὑπάρξεως ἀτελειῶν, καὶ ἀνάγκη ὁ περὶ βελτιώσεως μελετῶν νὰ γινώσκῃ πρῶτον ἀκριθῶς τὰς ἐλλείψεις, ἵνα ἀπλανῶς καὶ εὐστόχως ἐπιζητήσῃ τὴν θεραπείαν αὐτῶν.

Ἄν τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης παιδεύσεως τὴν ἐννοιαν ἀναλύσωμεν, θέλομεν εὐρεῖ δύο κυριώτατα στοιχεῖα αὐτῆς, τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ ὕλικόν. Καὶ πνευματικὸν μὲν στοιχεῖον εἶνε ἡ τοῦ λειτουργοῦ τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως ἐπιστημονικὴ καὶ παιδαγωγικὴ ἱκανότης πρὸς πεφωτισμένην καὶ καρποφόρον διδασκαλίαν, καὶ ἡ πρὸς τοῦτο προσήκουσα προπαρασκευή· ὕλικόν δὲ στοιχεῖον, οἱ πόροι ἐξ ὧν ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου ἔσται ἐπαρκῆς καὶ τὸ διδακτήριον κατάλληλον, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ διδακτικὰ μέσα καὶ ὄργανα εὐμέθοδα καὶ ἐπαρκῆ, ὥστε ὁ ἐργάτης οὗτος νὰ ἐπιτελῇ τὸ καθήκον του ἀπροσκόπτως. Καὶ λοιπὸν σκοπὸς τοῦ συλλόγου εἶνε ἡ καθ' ἑκάτερον τῶν στοιχείων τούτων βελτίωσις τοῦ σχολείου. Ἀλλὰ τίνας αἱ τοῦ σχολείου ἐλλείψεις; καὶ ἀπὸ τίνων ἐκ τούτων εὐστοχώτερον ὁ ἡμέτερος σύλλογος ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἀπαλλάξῃ πρῶτον αὐτό; Ἴδού τὸ ζήτημα ὑπερ γρήχει βαθείας μελέτης, ἂν μὴ μέλλωσι νὰ ἀποθῶσιν αἱ τοῦ

ἡμετέρου συλλόγου ἐργασίαι ἄσκοποι. Τὸ σχολεῖον ἐν γένει παρ' ἡμῖν ὡς πάντες γινώσκομεν νοσεῖ, ἃς τὸ ὁμολογήσωμεν πρῶτοι ἡμεῖς οἱ διδάσκαλοι, νόσον βαρεῖαν, οἱ δὲ καρποὶ του καὶ κατὰ τὴν ποσότητα καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ποιότητα κρινόμενοι εἶνε ὡς μὴ ὄφειλεν ἀψευδῆς τούτου ἔλεγχος. Ἐχω καθῆκον ἐν τοιαύτῃ ὁμηγύρει συναδέλφων νὰ ὁμιλήσω ἀπροκαλύπτως, διότι ὁ λόγος περὶ ὑψίστων συμφερόντων. Δέκα καὶ ὀκτὼ ἤδη ἔτη χρηματίσας λειτουργὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὧν τὰ δεκαπέντε ὡς γυμνασιάρχης, οὐδέποτε ἔπαυσα καὶ γράφων καὶ λέγων, ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς σχολείῳ παντὸς βαθμοῦ γίνεται ἀτελής, ἄνευ παιδαγωγικῆς εὐρυθμίας, ἄνευ ἐσωτερικῆς τῶν μαθημάτων ἐνάτητος, καὶ ἄνευ προδιαγεγραμμένου σχεδίου. Εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον μηχανικὴ καὶ ἐμπειρικὴ καὶ ὡς τοιαύτη ἤκιστα ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν τοῦ ἥθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος διαμόρφωσιν· τοῦτο εἶνε πικρὰ ἀλήθεια, τὸ ὁμολογῶ· δὲν ἔχω δὲ δυσκολίαν νὰ ἐξαιρέσω γυμνάσιόν τι ἢ σχολεῖον πρὸς παραμυθίαν μεμονωμένου τινὸς ἐγωῖσμοῦ. Ἀπὸ τῶν σχολείων ἑμῶν λείπει ἡ ζωοποιοῦσα τὴν διδασκαλίαν δύναμις ἢ τὰς θεωρητικὰς γνώσεις εὐμηχάνως μεταδίδουσα μετὰ κέντρον, ἵνα χρησιμεύωσι καὶ ὡς ἐλατήρια τῆς βουλήσεως. Αἱ ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἐκδηλώσεις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ δὲν ἀποκαλύπτονται προσκικόντως τοῖς μαθηταῖς ἐξεγηγεργμένον ἔχουσι τὸ ἐνδιαφέρον, ὥστε ν' ἀνάπτηται ἐκκαιόμενος ὁ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν φιλανθρώπως παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ἐντεθειμένος σπινθὴρ τοῦ πρὸς τὸ ἰδαρικὸν ἔρωτος, ὅστις εἶνε ὁ ὑπολανθάνων ἰσχυρὸς δεσμὸς τῆς νοήσεως πρὸς τὴν βούλησιν τῆς ἀρετῆς πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ὃν πρῶτος ὁ μέγας παιδαγωγὸς ὁ θεῖος Πλάτων ἀνεκάλυψε καὶ θεμέλιον τῆς φιλοσοφίας του κατέθηκεν ἀνακηρύξας ταύτῃ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην.

Οὔτε ἡ ἀσυνεΐδητος μηχανικὴ ἀνάγνωσις καὶ γραφὴ καὶ αἱ τέσσαρες τῆς ἀριθμητικῆς πράξεις, οὔτε τὰ ψελλίσματα τὰ ἀκατανόητα τῆς ἀποστηθιζομένης ἱερᾶς Ἱστορίας καὶ Κατηχήσεως δύνανται νὰ θεωρηθῶσι σημερινὸν καρποὶ ἀξιόλογοι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἐφόδια ἱκανὰ πρὸς τὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς τοῦ σημερινοῦ βίου ἀξιώσεις· οὔτε ἡ ἐκμάθησις τῶν τύπων τῆς γραμματικῆς μόνον καὶ τῶν ἀτελευτήτως ἐπαναλαμβανομένων τεχνολογικῶν κανόνων καὶ ἐξαιρέσεων, ὧν ἡ ἀπομνημόνευσις κατέστη κύριος σκοπὸς τοῦ σχολείου, περὶ ὃν συνήθως περιστρέφεται τοῦ διδασκάλου ἢ ἐνδελεχῆς ἐπιμέλεια πρὸς ζημίαν καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων καὶ αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας τοῦ συγγραφέως, σφαγιαζομένου ἀσπλάγχχνως ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς ἀστόργου ταύτης σχολικῆς θεότητος· οὔτε ὁ τοῦ νοῦ σκοτασμὸς ἐν τῷ ἀνερμηγεύτῳ ἢ τοῖς παισὶ δυσαντιλήπτω

ἑλληνικῶ κειμένῳ Ἀττικῶν ῥητόρων ἢ Πλουτάρχου ἢ λόγων τοῦ Γρηγορίου καὶ Χρυσοστόμου, ἐν οἷς αἱ ὑψίσται καὶ δυσπροσπέλαστοι ἠθικαὶ πολιτικαὶ καὶ θεολογικαὶ ἔννοιαι, οὔτε ἡ τοῦ πνεύματος ἐκ πολυετοῦς ἤδη ἐκινήσιος ἀδράνεια καὶ ἡ τῆς καρδίας διὰ τοῦτο πόρωσις, οὔτε ἡ ἄγνοια καὶ τῶν στοιχείων τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς φυσικῆς δύνανται νὰ κριθῶσιν ἀγλαοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καρποί. Περὶ δὲ τῶν Γυμνασίων τί νὰ εἰπω καὶ τούτων οἱ καρποὶ κρέμανται ἀραιοί, ἰσχυροὶ καὶ ἄποιοι καὶ ὡς ἐκ τῶν αὐτῶν πλημμελειῶν τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίας, ἀλλ' οὐχ ἥσσον ἐκ τῆς κατὰ τὰ εἰρημένα τῶν προκαταρκτικῶν σχολείων ἐπιθράσεως ἐπὶ τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν ἀπαλωτέραν ἡλικίαν. Οἱ πλείους τῶν μαθητῶν ἰσέρχονται εἰς τὰ γυμνάσια οὐ μόνον ἐν τοῖς μαθηματικῶν ἀπαράσκευοι, ἀλλὰ τὸ χεῖριστον πεπρωκισμένοι δι' ὀλεθρίων ψυχικῶν ἔξεων, αἷς ἡ ἀπὸ τοῦ οἴκου ἀποκομισθείσας δὲν ἀπέξεσεν ἡ καὶ ἐπέτεινεν ἡ ἐν τῷ σχολείῳ διάστροφος ἀγωγή ἡ καὶ ἐνεργάσατο ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν αὐτὴ πρώτη. Εἰθισμένοι δ' ἐν τῇ ἀργίᾳ τοῦ πνεύματος καὶ διὰ τοῦτο πρὸς πνευματικὴν ἐργασίαν ἀπρόθυμοι, ἀποστρέφονται τὸ βιβλίον καὶ τὸ σχολεῖον, ἐν οἷς διήλθον ἀψυχαγώγητοι, λυπηρὰ καὶ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄκαρπα ἐπτὰ ἢ ὀκτὼ ἔλα ἔτη τὰ πρῶτα καὶ τὰ γλυκύτετα τοῦ βίου των, ἐν πελάγει πικρῶν συναισθημάτων, ὅσα ἐνεποιεῖ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἡ ἄχαρις πίεσις τῆς μηχανικῆς διδασκαλίας, ἡ ἀκερδῆς ἀποστήθισις βιβλίων δι' ἀμεθοδίαν ἀκατανόητων, ὁ περιορισμὸς τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ἐν τοῖς λεγομένοις σχολείοις, ἐν οἷς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ τοῦ φωτὸς ἡ ἀνεπάρκειά καὶ τοῦ ἀέρος τὸ πνιγερὸν κατέθλιβον αὐτοὺς κεκυφότες καὶ οὐχὶ σπανίως δειμακτέους ὑπὸ τὴν βροντώδη καὶ ἀνεπεικῆ φωνὴν διδασκάλου ἢ καὶ ὑπὸ τὴν ἀλγεινὴν θέαν ἐπισειομένης ἐκάστοτε ῥάβδου. Εὐκόλον δὲ νὰ φαντασθῆ τις ἡλικίος χειμῶν θλίψεως ἐγείρεται ἐν τῇ γαληνιώσει ψυχῇ τοῦ παιδὸς ἐκ τῆς τοιαύτης πίεσεως τεινούσης νὰ ἀποσθέσῃ τὴν τε ἐνδογενῆ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκτὸς φύσεως ἀκτινοβολουμένην εἰς τὴν ψυχὴν χαρὰν, ἣτις μυστηριωδῶς θάλλει καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα πρὸς ἀνάπτυξιν, καὶ ἡλικίον μῖσος ἀδιάλλακτον πρὸς τὸ σχολεῖον καὶ τὸ βιβλίον, ἀφ' ὧν τοσαῦτα ἀδόκητα καὶ ἀτελεύτητα δεινὰ διακόπτοντα τὴν χαρὰν καὶ εὐφροσύνην, ἣτις πανταχόθεν ἄλλοθεν κατὰ φιλόανθρωπον πρόνοιαν προσπνέει εἰς τὴν ψυχὴν των ἠδύπνους· ἀλλ' αἱ τῆς πρώτης τοῦ παιδὸς ἡλικίας ἐντυπώσεις ὁμολογοῦνται βαθεῖαι καὶ ἀνεξίτηλοι ὡς αἱ πρῶται τῶν δυσπύκτων ὑφασμάτων πτυχαί. Οὐδεμίαν δ' ἀμφιβολίαν ὅτι πλεῖστα τῶν ἐν τῇ ἐφεξῆς ἡλικίᾳ ἀναφαινομένων ἐλαττωμάτων καὶ ἀνωμαλιῶν τοῦ γα-

ρακτῆρος ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, μάλιστα ἡ δυστροπία καὶ ἡ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν ἀποστροφή καὶ ἡ ἐκ ταύτης τῆς διδασκαλίας ἀκαρπία κεκρυμμένην ρίζαν ἔχουσι τὴν τοιαύτην κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν ἐκ τοῦ σχολείου ἐντύπωσιν, ἧς πάντες ἀτυχῶς παῖδαν ἐλάβομεν παῖδες ὄντες.

Ὁ λόγος περὶ τοῦ συνήθους αἰ δ' ἐξαιρέσεις, ὅσων καὶ ἂν ὑποθεθῶσι συχναί, εἶναι πάντοτε ἐξαιρέσεις. Ἄν ἀληθῶς μὴ ἦν τεθειμένος, ὡς εἶπον, τοῦ ἡμετέρου συλλόγου σκοπὸς ἡ τοῦ σχολείου βελτίωσις, καὶ πρὸς εὐστοχον τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ρύθμισιν, μὴ ἦν ἀναγκαῖον νὰ διευκρινισθῇ τίνες αἱ τοῦ σχολείου ἀτέλειαι, καὶ τίνων ἐκ τούτων προϋργιαίτερον πρόπει νὰ ἐπιζητηθῇ ἡ ἄρσις διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ συλλόγου, θ' ἀπέφευγον οὐχὶ πολὺ δυσχερῶς νὰ εἶπω τὰ βραχέα καὶ γενικώτερα ταῦτα περὶ τῶν τοῦ σχολείου ἐλλείψεων ἀκροθιγῶς καὶ οὐχὶ πασῶν ἀπτόμενος. Αἰτίνας θ' ἔητο παράδοξον, ἂν δὲν ὑπῆρχον, ἀφοῦ τοσαύτη ἀφροντισία καὶ πάσης προνοίας ἔλλειψις μετὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔθνους σύστασιν ἐπεκράτει παρ' ἡμῶν περὶ τοῦ σχολείου καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ.

Ἀλλὰ πρὸς ἄρσιν τῶν βαθύτερον ἐχόντων τὴν ρίζαν αἰτίων τῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς σχολείου καχεξίας, εἴτε ἐν ταῖς ἱστορικαῖς τοῦ ἔθνους περιπετείαις εἴτε ἐν τῇ τελουμένῃ ἤδη διὰ ζυμώσεως τῶν κοινωνικῶν στοιχείων διαμορφώσει τοῦ νεωτέρου ἡμῶν ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου βίου, μικρόν, ὡς εἶπον καὶ πάνυ σχολαίως ἤθελεν συνεργήσει ὁ ἡμέτερος τῶν διδασκάλων σύλλογος. Διὸ σκοπιμώτερον καὶ μετ' ἐλπίδων ἐπιρροεπεστέρων ἤθελε στρέψει τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς ἄρσιν τῶν ἐσωτερικῶν τῆς καχεξίας τοῦ σχολείου αἰτίων τῶν ἐγγυτέρων καὶ πρὸς τὰς ἐργασίας τῶν μελῶν αὐτοῦ σχετικωτέρων καὶ διὰ τοῦτο ἥττον δυσπαλλάκτων. Τοιαῦτα δ' εἰκότως ἤθελον εὑρεθῆ τὰ ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ παιδαγωγικῆς ἀνεπαρκείας τῆς διδασκαλίας, καὶ τὰ ἐκ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως εὐμεθόδως συντεταγμένων βιβλίων. Φανερόν δ' ὅτι ἂν ἡ διδασκαλία ἐν τῷ σχολείῳ ἦν καθ' ἑκάτερον τούτων τελειότερα καὶ ἐνεργοτέρα, ὑποβοηθουμένη καὶ ἐκ τῶν διδασκτικῶν βιβλίων, ἀναντιλέκτως ἤθελεν ἀνακόπτει καὶ τὴν τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων ἐπήρειαν. Ἄλλ' ἤδη δι' ἀλληλεπιδράσεως κρατυνόμενα τὰ τε ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ταῦτα ἀντιπίπτοντα εἰς τὴν προκοπὴν τοῦ σχολείου καὶ λεληθότως ἐν αἰτιώδει ἀλληλουχίᾳ διατελοῦντα συνεργοῦσιν εἰς τὴν δυστυχίαν αὐτοῦ. Διότι ἡ μὲν ἀτελής καὶ ἄψυχος διδασκαλία διὰ πάντων διήκουσα τῶν τοῦ σχολείου βαθμῶν, ἐν οἷς ἐκπαιδεύονται καὶ οἱ διδάσκαλοι, συντελεῖ καὶ ὅπως μὴ παρασκευάζονται οὗτοι προσηκόντως, καὶ ὅπως μιοῖ τὴν πρὸς τὸ σχολεῖον καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐ-

τοῦ καὶ ἄλλως ἠλαττωμένην ὑπόληψιν καὶ στοργὴν τῆς κοινωνίας καὶ τὴν περὶ αὐτῶν φροντίδα· ἡ δὲ περὶ τὸν διδάσκαλον καὶ τὸ σχολεῖον ἀφροντισία τῆς κοινωνίας καὶ ἡ πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ ὀλιγωρία συνεπάγεται τὴν ἀποθάρσυνσιν τοῦ διδασκάλου καὶ τὴν περὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀμέλειαν καὶ τὸν ὄκνον, ἀπομακρύνει δὲ συνάμα τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου πᾶσαν φιλότιμον φύσιν, ἣτις προτιμᾷ νὰ τραπῆ πρὸς ἐπάγγελμα ἐπιχαριτώτερον καὶ ἥττον ἄστοργον, μαραίνει δὲ τὴν φιλοτιμίαν τῶν ὅπως δῆποτε κατεργούντων ἐν τῷ ἔργῳ. Ἄλλ' ἂν ἀποκοπῆ ἀπὸ μὲν τοῦ διδασκάλου ἡ προθυμία καὶ ὁ ζῆλος, ἀπὸ δὲ τῶν μαθητῶν ἡ πρὸς τὸ ἔργον ἀγάπη καὶ ἡ χαρὰ, τί βασιλεύει ἐν τῷ σχολείῳ εἰμὴ ἡ νέκρωσις; καὶ τί ἔχει νὰ προσδοκᾷ τις ἀπὸ σχολείου ἐν ᾧ οἱ μὲν μαθηταὶ χασμῶνται, ὁ δὲ διδάσκαλος ἀσυγκίνητος προσβλέπει πρὸς τὸ τέρμα τοῦ μαθήματος.

Κατὰ ταῦτα πρὸ παντὸς ἄλλου δέον νὰ ἐπιζητηθῆ ἐν πάσῃ σπουδῇ καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ συλλόγου ἡ προσήκουσα τοῦ διδασκάλου παντὸς βαθμοῦ προπαρασκευὴ καὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων ἡ κατὰ μικρὸν βελτίωσις. Διότι οὐδεὶς, μοὶ φαίνεται, δύναται νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι οἱ διδάσκαλοι παρασκευαζόμεθα ἐπαρκῶς πρὸς παιδαγωγικὴν μάλιστα διδασκαλίαν, ἵνα παραλίπω τὴν ἐπιστημονικὴν. Αἱ φιλοσοφικαὶ ἐν γένει μελέται παρ' ἡμῖν εἰσιν ἀτυχῶς ὅλως ἡμελημέναι· ἡ δὲ παιδαγωγικὴ καὶ αἱ βοηθητικαὶ αὐτῇ ἐπιστήμαι εἰσὶ κατ' ὄνομα μόνον γνωσταί. Οἱ κλάδοι τῆς φιλοσοφίας τοῦ καλοῦ, ἧς ἄνευ οἱ θεσσαυροὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ μάλιστα τῆς ποιήσεως, τοῦ μεγάλου τούτου καὶ δραστηκωτάτου παιδαγωγικοῦ πρᾶγοντος, εἰσὶν ἀπρόσιτοι, ὡς οὐδέποτε παρ' ἡμῖν διδαχθέντες. Διότι τίς, πλὴν τοῦ γεραροῦ διδασκάλου πάντων ἡμῶν, πρὸς ὅν πολλὰ τῷ ὄντι ὀφείλομεν, τίς, λέγω, ἠσχολήθη παρ' ἡμῖν καὶ ἐδίδαξεν εἰδικῶς φιλοσοφικὰ ἢ παιδαγωγικὰ μαθήματα; Αἱ καλλιτεχνικαὶ ἀναλύσεις τῶν ἀριστουργημάτων τῆς προγονικῆς καὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων φιλολογίας καὶ αἱ ἀσκήσεις εἰς ἀντίληψιν, αἴσθησιν καὶ ζήλωσιν τοῦ καλοῦ ἐν τῷ λόγῳ παρ' ἡμῖν καθυστεροῦσιν. Αἱ δὲ μελέται ἐπὶ τῶν πρωτοτύπων χαρακτῆρων, τῶν ἐν πᾶσι μὲν τοῖς εἴδεσι τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, ἀλλὰ μάλιστα ἐν τῷ ἔπει καὶ τῷ δράματι, ἐν ἰδανικῇ τελειότητι καὶ ἐν ἀμιμῆτῳ ἠθοποιίᾳ ἀναγεγλυμμένων, δι' ὧν ἀποκαλύπτονται οἱ ἀπαράμιλλοι πασῶν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρετῶν τύποι καὶ ὡς ἐν καθαρῷ κατόπτρῳ ἀπεικονίζονται αἱ δι' αὐτῶν ἐκδηλώσεις τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐν τῇ πόλει, κινεῖσαι τῶν νέων τὰς ἀγνάς ψυχὰς εἰς θαυμασμόν καὶ μίμησιν, ἦκιστα τὴν προσοχὴν ἡμῶν μέχρι τοῦδε ἐφείλκυσαν. Ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ ἡ φιλόσοφος ἐποπτεία, ἡ

διὰ πασῶν τῶν γνώσεων διαθέτουσα καὶ πρὸς τὴν συγκέντρωσιν αὐτῶν ἐν ἐνότητι συντελοῦσα, καὶ τὸν ἐποπτικὸν νοῦν κρατύνουσα καὶ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ σπέρματα τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ζωοποιοῦσα παρὰ πολὺ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς σχολείοις ὑστερεῖ πρὸς μεγίστην ζημίαν τῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας. Ἀπεδείχθη δ' οὕτω ματαία ἡ φροντίς τοῦ σοφοῦ νομοθέτου τοῦ περὶ γυμνασίων νόμου ἢ ἐν τῷ ἄρθρῳ 72.

Καὶ ταῦτα ἐνῶ εἶνε κατὰδῆλον, ὅτι οὐχὶ διὰ τῶν ψυχρῶν ἠθικῶν παραγγελμάτων, οὐδὲ διὰ τῆς ἐκστηθίσεως τῆς καθηκοντολογίας καὶ τῆς γραμματικῆς ἠθικοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος. Μὴ γὰρ ἄλλως ἢ διὰ τῶν Ὀμηρικῶν μάλιστα ἐπῶν καὶ τῆς Ἑλλ. ποιήσεως οἱ σοφοὶ ἡμῶν πρόγονοι ἀνέτρεφον τὰ τέκνα τῶν ἐν ἀρετῇ καὶ δικαιοσύνῃ; Πλὴν δὲ τούτων καὶ ἐν τῇ πρακτικῇ τῶν μαθημάτων διδασκαλίᾳ ἐλλείπομεν ποῦ καὶ παρὰ τίνων ἀσκοῦνται οἱ τῆς μέσης λεγομένης παιδείας διδάσκαλοι; Ποῦ τὰ πρότυπα ἐν οἷς μορφοῦνται οἱ καθηγηταὶ καὶ ἑλληνοδιδάσκαλοι διὰ προσηκούσης ἀσκήσεως; Ποῦ δὲ τὰ εἰδικὰ σχολεῖα, ἐν οἷς παρασκευάζονται οἱ τῆς προκαταρκτικῆς παιδείσεως λειτουργοὶ διὰ θεωρητικῆς διδασκαλίας καὶ πρακτικῆς ἀσκήσεως; Καὶ ταῦτα, ἐνῶ ἡ παιδαγωγική, ὡς γινώσκετε πάντες, διὰ τῶν προόδων τῶν ψυχολογικῶν γνώσεων ἤνοιξε νέας εὐρείας πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὁδοῦς, δαδουχοῦσα ἐν παντὶ τὴν διδακτικὴν, ἣτις ἄνευ ἐκείνης ἠθελε μένει τυφλὴ ἐμπειρία καὶ ἀπλὴ τριβὴ τοῦ μεταδιδόναι γνώσεις ἄνευ ἐσωτερικῆς ἀλληλουχίας καὶ εἴρμου, ἅτε ἐν ἀγνοίᾳ οὔσα τῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχικῆς ἡμῶν ζωῆς, τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, τῶν νόμων τοῦ πνεύματος, καὶ τῶν ἐπὶ τούτων στηριζομένων παιδαγωγικῶν ἀρχῶν καὶ κανόνων. Καὶ ὅμως σκοπὸς τοῦ σχολείου δὲν τίθεται σήμερον ἢ μετάδοσις πολλῶν καὶ ποικίλων ἀπλῶς γνώσεων, ἀλλ' ἡ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων πρὸς φυσικὴν ἀνάπτυξιν εὐμήχανος κίνησις δι' ἀναλύσεως, συνθέσεως καὶ ἐπεξεργασίας ἐννοιῶν καὶ παραστάσεων ἐπιμελῶς ἐκλελεγμένων καὶ κατὰ τρόπους κινήτικους τοῦ παρατηρητικοῦ, ἀσκητικους τοῦ νοητικοῦ, καὶ ἐξεγερτικους τοῦ ἐνδιαφέροντος ὑποβαλλομένων ἐν κύκλοις καὶ συστήμασιν ὁμογενέσι καὶ πρὸς τὴν τῶν μαθητῶν ἐκάστοτε ἀνάπτυξιν ἡρμοσμένοις καὶ μετ' ἐπιστημοσύνης τεταγμένοις. Διότι οἱ οὕτω σχηματιζόμενοι κατὰ τὴν πρώτην μάλιστα ἡλικίαν θεμελιώδεις κύκλοι γνώσεων, κέκτηνται θαυμαστὴν γονιμοποιὸν δύναμιν ἐπείγουσαν ἐφεξῆς τὸ γνωστικὸν εἰς ἄφθονον καρποφορίαν νέων ἐμμέσων γνώσεων, καὶ χρησιμεύουσαι ὡς ἀκράδαντα καὶ ἀσφαλῆ θεμέλια τῆς ὅλης πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ μέλλοντι ἀναπτύξεως· συγχρόνως δὲ καὶ ὡς ἐλατήρια ἠθικά, δι' ὧν

ζωποροῦνται ἐν τῇ ψυχῇ ὁ ἔρος πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἐν τῷ βίῳ πραγμάτωσιν αὐτοῦ καὶ ἐπιρρώννυται πρὸς τοῦτο ἡ βούλησις. Σκοπὸς τοῦ σχολείου δὲν τίθεται σήμερον ἢ τῆς μνήμης ἀσκησις εἰς ἀπομνημόνευ-
 πν πολλῶν καὶ ἀσυναρτήτως διδασκομένων γνώσεων, οὐδὲ τῆς φαντασίας ἢ ἀκόλαστος ὑπερτροφία, οὐδὲ τοῦ διασκεπτικοῦ νοῦς ἢ εὐστροφία, ὥστε
 ἰὰ διέρχεται εὐτρόχως οὗτος καὶ χωρὶς νὰ ἐμβαθύνῃ διὰ τῶν παραστάσεων.
 Διότι διὰ τοιαύτης μονομεροῦς καὶ ἐπιπολαίας τοῦ πνεύματος καλλιερ-
 γείας τὸ σχολεῖον ἤθελε παρασκευάσει ἀνθρώπους σοφιστάς, ἐτοίμους μετ'
 ἴσης ἐπιτηδειότητος, ὡς ἔλεγεν ὁ Μαζαρίνος, ν' ἀποκρύψωσι διαστρέφον-
 τες τὴν ἀλήθειαν, μεθ' ὅσης ἀναιδεΐας νὰ ὑπερμαχήσωσιν ὑπὲρ τοῦ κακοῦ
 κατὰ τὸ ἐκάστοτε αὐτοῖς χρήσιμον. Ἐποφεύγων ν' ἀναπτύξω διὰ πλειό-
 των τὸ γενικῶς οὕτω διατυπωθὲν τῆς παρ' ἡμῖν διδασκαλίας μέγα ἐλάτ-
 τωμα καὶ ἐφαρμοζὼν αὐτὸ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐκάστου μαθήματος νὰ ἐξη-
 γήσω καὶ καταριθμήσω καθ' ἓν τὰ συμβαίνοντα ἄτοπα, ἐκ φόβου μὴ τι
 δυσχερέστερον εἴπω, ἀφίνω νὰ ἐκτιμήσητε τὰς δυσκολίας, πρὸς ἃς ἔχει
 νὰ παλαίσῃ ὁ σύλλογος ἐν ταῖς ἐνεργείαις του πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τῆς
 συστάσεώς του σκοποῦ.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν ἐλλείψεων τούτων ἐξ ὧν μειονεκτεῖ ὁ διδάσκαλος ἐν
 τῇ θεωρητικῇ αὐτοῦ παρασκευῇ καὶ ἐν τῇ διδακτικῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ, τὸ
 σχολεῖον προσκόπτει κατὰ τὰ εἰρημένα καὶ εἰς ἐξωτερικὰ πλεῖστα καὶ οὐ
 σμικρὰ ἀντιπίπτοντα, τὰ ἐκ τῆς ἀνωμαλίας δηλονότι τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου
 καὶ τῆς ἐλλείψεως πάσης ἀπὸ τοῦ οἴκου ἐπικουρίας καὶ τὰ ἐκ τῆς σχημα-
 τισθείσης παρ' ἡμῖν ἀτελοῦς περὶ τοῦ σχολείου ἐννοίας, ἐξ ἧς αἱ παρά-
 δοχοὶ περὶ αὐτοῦ κρίσεις καὶ αἱ ἄτοποι ἀξιώσεις, ἃς καθ' ἡμέραν ἀκούο-
 μεν λεγομένας καὶ γραφομένας. Ἄλλὰ τὰ περὶ τούτου ἄλλοτε. Ἐκ τῶν
 ρηθέντων ἐδηλώθη, μοὶ φαίνεται, ὅτι δέον ὁ ἡμέτερος σύλλογος νὰ ἐργα-
 σθῇ ἐπιμελῶς τὸ μὲν ὅπως ὀρθῇ καὶ πλήρῃς ἐννοια τοῦ σχολείου καὶ τοῦ
 σκοποῦ αὐτοῦ ἐν τε τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ σχηματισθῇ, διότι τοῦτο
 εἶνε τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τῆς βελτιώσεως αὐτοῦ, τὸ δέ, ὅπερ καὶ σπουδαιό-
 τατον, νὰ συνεργήσῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐκ παντὸς τρόπου πρὸς βελτιώ-
 σιν τῆς διδακτικῆς ἰκανότητος τοῦ παντὸς βαθμοῦ διδασκάλου. Ὁμολογῶ
 δὲ μετὰ χαρᾶς ὅτι καθ' ἑκάτερον ὁ ἡμέτερος σύλλογος ἤρξατο ἐργαζόμε-
 νος, ὅσον αἱ περιστάσεις ἐπέτρεψαν αὐτῷ, καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν, οὐχὶ ὄλως
 ἀνεπιτυχῶς. Ἡ σύστασις τοῦ ἐν Ἀθήναις διδασκαλείου, ὑπὲρ ἧς πολυτρό-
 πως ἀπὸ τεσσάρων ἡδὴ ἐτῶν εἰργάσθη ὁ σύλλογος, καὶ ὡς σωματεῖον
 καὶ κατ' ἄτομον τὰ μέλη αὐτοῦ, εἶνε τρανὴ τούτου ἀπόδειξις. Ἡ σύστα-
 σις διδασκαλείου ἐν Ἀθήναις, ἔχοντος ὀργανισμὸν ὅσον οἶόν τε παρεμφερῆ

πρὸς τὰ ἐν Γερμανίᾳ τελειότατα τοῦ τοιούτου εἶδους σχολεῖα, βεβαίως πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν μελετωμένην παρ' ἡμῖν καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἀδυσωπῆτως ἐπιβαλλομένην σχολικὴν ἀναμόρφωσιν. Ἀνάγκη δὲ νὰ ἐπιζητηθῇ δραστηρίως, εὐθύς ὡς καθηγηταὶ εἰδικοί παρασκευάζονται, ἡ σύστασις καὶ δευτέρου καὶ τρίτου ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἡ Δανία ἀριθμεῖ ἑπτὰ διδασκαλεῖα· τὸ Βέλγιον πλείονα τῶν δεκαπέντε, δημόσια καὶ ἰδιωτικά, πρὸς παρασκευὴν διδασκάλων καὶ ἄλλα τόσα πρὸς παρασκευὴν διδασκαλισσῶν. Περὶ Γερμανίας πλέον καὶ Ἑλβετίας περιττὸς πᾶς λόγος. Ἐν μόνον ἀνάγκη νὰ προσθέσω ὅτι, ἵνα καταστῇ ἐφικτὴ ἡ ἐν προκαταρκτικοῖς σχολείοις μόρφωσις λαοῦ τινος, ἀνάγκη ν' ἀναλογηθῇ ἐν διδασκαλείῳ πρὸς 280 χιλιάδας ἀνθρώπων, κατ' ἀκριβῆ ὑπολογισμόν. Ἐν τοιούτοις διδασκαλείοις, προσηκόντως μορφούμενοι καὶ παρ' ἡμῖν οἱ διδάσκαλοι, ἐλπίζεται, ὅτι θέλουσι βαθμηδὸν ἀνυψώσει τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἀπὸ τῆς μηχανικῆς διδασκαλίας, τῆς ἀσυνειδήτου τῶν προφερομένων ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς καὶ τῆς μηχανικῆς ἀριθμητικῆς, τῆς ἐκστηθίσεως ἀκατανοήτων καὶ κωλυτικῶν τῆς φυσικῆς τοῦ πνεύματος ἀναπτύξεως βιβλικρίων εἰς σχολεῖον ἀνθρωπιστικὸν καὶ χαρακτῆρος μορφωτικὸν καὶ ἀληθὲς ἐργαστήριον τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν παιδῶν, διὰ λογικῆς καὶ εὐμεθόδου διδασκαλίας, εὐλαβῶς ἐπιδρώσης ἐπὶ τῆς ἐπικρατούσης θείας ἀρμονίας ἐν τῇ ψυχικῇ ζωῇ· διότι κατ' ἀλήθειαν, ἀναγκάζομαι νὰ τὸ ἐπαναλάβω, θησαυροὶ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ ἠθικῆς δυνάμεως τοῦ ἔθνους ἀπόλλυνται ἐκ τῆς ἐπικρατούσης παρ' ἡμῖν ἀμεθόδου διδασκαλίας, ἀφ' ἧς ἡ τοῦ πνεύματος στείρωσις, ἡ τοῦ συναισθητικοῦ καὶ τοῦ βουλευτικοῦ πώρωσις καὶ, τὸ χεῖριστον, ἡ ὡς ἐκ τούτου ἐγγιγνομένη λεληθότως εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν ἀποστροφή πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐνασχόλησιν, τὸ σχολεῖον καὶ αὐτὸν τὸν διδάσκαλον, ὡς αἰτίους τῶν μακρῶν θλίψεων, ἕσας ἐνεργάζεται ἐν αὐτοῖς ὁ ἄχαρις ἐξαναγκασμὸς τοῦ πνεύματος πρὸς ὅλως ἀκερδῆ ἐνασχόλησιν, καθ' ἣν οὐδὲν κινεῖται ὁ νοῦς, οὐδ' ὁ ἐνστικτός τοῦ εἰδέναι ἕως ὑποτρέφεται. Ἄν τις ἤθελεν ὑπομείνῃ νὰ ἀναγνώσῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν βιβλίῳ ξένης γλώσσης, ἣν δὲν ἐννοεῖ, ἤθελε δυνηθῆ νὰ λάβῃ ἀμυδρὰν ἐννοιαν τῆς λύπης, ἢ μᾶλλον τοῦ μαρτυρίου, ὅπερ πάσχει ὁ παῖς ἀναγινώσκων καὶ ἐκστηθίζων ἀκατάληπτα αὐτῷ βιβλία καὶ μαθήματα. Τὸ σχολεῖον παντὸς βαθμοῦ, καιρὸς πλέον νὰ λυθῇ καὶ παρ' ἡμῖν τῆς μηχανικῆς καὶ ἀψύχου διδασκαλίας, ἣτις ἀντίκειται εἰς τὴν ψυχικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὰς ἐκ τῆς μελέτης αὐτῆς ἐκχθείσας θεμελιώδεις παιδαγωγικὰς ἀρχάς, ὧν ἡ ἐφαρμογὴ ἐν τοῖς προκαταρκτικοῖς καὶ τοῖς τῆς μέσης παιδείσεως σχολείοις ἐστέρθη

κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους δι' ἐπιτυχίας ἀνεπιδέκτου ἀμφισβητήσεως.

Πάντων τῶν μαθημάτων ἡ διδασκαλία ἀνάγκη νὰ ἐνεργῆται οὐ μόνον καθ' ὠρισμένον σχεδιογράφημα, οὐ αἰ γραμμαὶ καὶ αἰ λεπτότεραι εἰσὶ κεχαργμέναι μετὰ μελέτην ἀκριβῆ καὶ βαθεῖαν τοῦ κοινοῦ σκοποῦ, ἢν ἡ τῶν μαθημάτων διδασκαλία ἐπιδιώκει, ἀλλὰ καὶ νὰ ᾖνε πεφωτισμένη, ἐταργῆς καὶ διηκριβωμένη, καὶ μάλιστα ἐμπειρευμένη ὑπὸ τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν ἄνθρωπον ἔρωτος.

Κατὰ ταῦτα ὁ διδάσκαλος δέον οὐ μόνον νὰ κατέχη ὡς ἐπιστήμων τὴν ὕλην τοῦ διδακτέου παρ' αὐτοῦ μαθήματος διὰ προσηκούσης παρασκευῆς καὶ μελέτης, ἀλλὰ καὶ νὰ ᾖνε μύστης τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, νὰ ἔχη ἐσχηματισμένην ἀκριβῆ καὶ πλήρη τὴν ἔννοιαν τοῦ ὅλου σχεδίου τῆς πνευματικῆς τοῦ σχολείου κινήσεως καὶ τοῦ δι' αὐτῆς ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ. Τούτου δὲ στοχαζόμενος ἀείποτε ἐν τῇ διδασκαλίᾳ νὰ προσπαθῆ νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον τελεσφόρως κινούμενος κατ' αὐτήν, οὐχὶ εἰκῆ, ἀλλ' ἐπὶ κεχαργμένων ὑπὸ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης ἐν τῷ σχεδίῳ γραμμῶν. Μόνον ὁ οὕτω προσηκόντως παρεσκευασμένος διδάσκαλος ἔσται ὁ Προμηθεὺς ὁ μέλλων νὰ λύσῃ τὸ σχολεῖον τῶν δεσμών τῆς νεκρᾶς καὶ μηχανικῆς διδασκαλίας, ἧτις κρατεῖ τὸ πνεῦμα, ὡς ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη τὸ σῶμα ἐν νεκροφανεῖ ἀκίνησι καὶ δυσκαμψίᾳ, τὸ δὲ ἦθος ἐν ἐγωϊστικῇ ναρκώσει. Ὁ οὕτω παρεσκευασμένος διδάσκαλος ἤθελε κατορθώσῃ νὰ ἐνσταλάξῃ ἐν τῇ ἀπαλῇ καρδίᾳ τοῦ παιδὸς διὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, τοῦ οὐρανοπετοῦς πολιτεύματος, τὸ μύρον τοῦ γόβου τοῦ θεοῦ καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, ἧτις εἶναι τὸ στεφάνωμα τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ τὸ κρηπίδωμα τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἠθικότητος καὶ εὐδαιμονίας. Ὁ τοιοῦτος διδάσκαλος ἤθελε προσπαθήσῃ διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν διαφόρων μαθημάτων νὰ εἰσαγάγῃ κατὰ μικρὸν καὶ μετ' εὐλαβοῦς προσοχῆς ὡς ἐπιστήμων ὁδηγὸς τὸν νέον ἄνθρωπον εἰς τὸ μέγα τῆς γνώσεως πανόραμα, καὶ εἰς τὸ εὐρὸν καὶ πολυποίκιλον τῆς ἱστορίας μουσεῖον, καὶ νὰ διδάξῃ αὐτὸν κατ' ὀλίγον οὐ μόνον τοὺς διέποντας τὴν φύσιν θεμελιώδεις νόμους, τὴν σωματικὴν κατασκευὴν καὶ διάπλασιν τῶν ὄντων, τοὺς χαρακτήρας καὶ τὰς ιδιότητες τῶν πρὸς τὸν τοῦ ἀνθρώπου βίον ἀμέσως σχετιζομένων καὶ τὴν πλήρωσιν τῶν χρειῶν αὐτοῦ ὅπωςδῆποτε ὑπηρετούντων καὶ νὰ καταδείξῃ τὴν χρησιμότητα αὐτῶν καὶ τοὺς τρόπους, καθ' οὓς συντηροῦνται, αὐξάνονται καὶ ἀναπτύσσονται· ἀλλ' ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα τούτων λαμβάνων καθ' ἡμέραν ἀφορμὴν ἤθελε κατορθώσῃ κατ' ὀλίγον νὰ διανοίξῃ τοὺς πνευματικοὺς τῶν παιδῶν ὀφθαλμοὺς καὶ ν' ἀνυψώσῃ αὐτούς, ὅπως ἀντιληφθῶσι τὴν θαυμαστὴν